

1985 / 1

Bo Falk eller Mogens Jensen?

YNGRE SJÆLLANDSKE KRØNIKES FORFATTER

AF

TAGE E. CHRISTIANSEN

Min Lærer Erik Arup til Minde

Som det er velkendt, var Erik Arup af den Opfattelse, at Hovedstykket i Yngre sjællandske Krønike er forfattet af en af Valdemar Atterdags haandgangne Mænd, Ridderen Bo Falk til Vallø, der – nævnt i tredje Person – selv optræder flere Steder i Krøniken (1343, 52 og 55). Hvor Tanken første Gang føres frem i Arups Danmarks Historie, er den ledsaget af et »vistnok« (II, 106), et af Arups Yndlingsord. Ogsaa senere tages et lille Forbehold med et »formentlig«, men saa at sige i samme Aandedrag hævdes, at Yngre sjællandske Krønike »bedre bør hedde Valløkrøniken« (II, 136). Og i Fremstillingen af Valdemar Atterdags Regimente er der ingen Plads for smaalige Reservationer, naar det mesterligt tegnede Billede af Kongen som en Condottiere af europæisk Format skal fastholdes. Her tales om »Bo Falks skildring«, hvori Forbitrelse og Beundring over hele Kongens Fremfærd blander sig paa en mærkelig Maade (II, 107). »Derfor beretter Bo Falk ogsaa om, hvor skarpt kongen holdt opsyn med sine sjællandske fogeder, og naturligvis lige saa skarpt i Jylland« (II, 108). Bo Falks »tone overfor kongen bliver skarpere med aarene« (II, 144). »Historikeren maa erkende, at siden Bo Falk hører op med at skrive med 1363...« (II, 147).

I sin grundlæggende Anmeldelse af Ellen Jørgensens Annales Danici lod Arup det staa aabent, »om forfatteren er een person, der begynder 1326 og fortsætter til 1363, eller om muligvis to forfattere her har arbejdet, den ene i fortsættelse af den anden«. ¹ Af Notater, som jeg i Slutningen af 1930'erne tog ved Arups Forelæsninger over Kilderne til

I de mange Henvisninger til Diplomatarium Danicum (DD) angiver det sidste Ciffer ikke Sidetallet men Diplomets Nummer.

¹ HT 9 II, S. 377.

Danmarks Historie i Middelalderen, fremgaar, at han ved denne Tid arbejdede med den Tanke, at »Valløkrøniken« maaske var en Slags Familieforetagende. Paabegyndt af Faderen Eskil Krage, der ogsaa optræder flere Gange i Krøniken (1316, 17 og 18), var Manuskriptet givet i Arv til Sønnen Bo Falk. Endnu da Erik Arup faa Aar før sin Død bad mig ud til sig, for at vi kunde tale sammen om Yngre sjællandske Krønike, var han fast overtydet om, at Skildringen af Aarene under Valdemar Atterdag – Krønikens vigtigste Parti – var Bo Falks Værk.² Næsten som Eskil Krage ifølge Arup havde ladet sit Materiale gaa videre til Bo Falk, testamenterede han mig ved denne Lejlighed den Opgave at føre Bevis for Rigtigheden af hans Opfattelse. Da jeg tog Afsked, gav han mig et Læg, hvorpaa med hans tætte Skrift stod: Sjællandske Krønikes Forfatter. Selv – sagde han med et Smil, som dækkede over den aldrendes Resignation – kom han nu ikke videre med den Sag.

Hjemme igen efter Besøget hos Arup kastede jeg mig naturligvis over, hvad jeg havde faaet, og maatte hurtigt erkende, at Arups Ophøjelse af Bo Falk til Historieskribent ikke – som de fleste af os sikkert havde troet – var et tilfældigt Indfald. Den ulyksalige Mangel paa et dokumenterende Noteapparat til Danmarkshistorien havde atter her Skylden for, at Arup var blevet misforstaaet. Hans Notater vidner klart om, at Bo Falk-Hypotesen var søgt underbygget gennem omfattende Studier i det samtidige Diplomstof, som dengang var langt vanskeligere tilgængeligt, end det takket være Diplomatarium Danicum er i Dag. Men til min store Overraskelse fandt jeg blandt Arups Papirer ogsaa et ufuldendt Manuskript til en Afhandling kaldet »Sjællandske krønikes forfatter«. I sin ovenfor nævnte Anmeldelse af Annales Danici havde Arup sluttet Omtalen af Yngre sjællandske Krønike med et: »Her er et værdigt emne for en ung historiker«, og i sine Forelæsninger opfordrede han os Gang paa Gang til at arbejde med Krøniken. Nu viste det sig, at han selv havde været et godt Stykke paa Vej til at løse denne Opgave. Af en Tilføjelse til Notaterne ses, at Arup maa have haft dem fremme saa sent som i 1939 eller derefter,³ men den paabegyndte Afhandling, som ikke lader sig sikkert datere,⁴ kom for bestandig til at dele Skæbne med mange andre, der fik Lov til at ligge halvfærdige i hans Gemmer. Den dybe Depression,

² Anledningen til Besøget var, at Arup havde set, at jeg i Lektionskataloget som Vikar for Aksel E. Christensen havde anmeldt en – siden gentagen – Øvelse over Yngre sjællandske Krønike.

³ I Notaterne findes en helt klart senere tilføjelse Henviisning til Jerker Roséns Disputats fra 1939.

⁴ Der henvises til Ingvar Anderssons Disputats fra 1928, men Notatet herom staar paa et særskilt Blad, som kan være senere indlagt.

som greb Arup, da ogsaa andet Bind af hans Danmarks Historie vragedes og mistydedes af hans Fagfæller, »gjorde ham tavs og indadvendt; det forekom ham nytteløst fortsat at publicere«. ⁵

»Ex ungue leonem«. Skønt en Torso, er der – synes jeg – saa meget af Erik Arups Særpræg i dette Manuskript, at jeg har fundet det naturligt at aftrykke det som Appendix til disse Linier, hvad Advokat Niels Arup venligt har givet sin og sin Søsters Tilladelse til. I de indledende Betragtninger anes, at Arup i Aarene som Departementchef i Konsejlspræsidiets og Statsraadssekretær selv havde været den politiske Beslutningsproces paa tætteste Hold. Med Bemærkningerne om Ellen Jørgensens – eller rettere: Gertz' – Tekstfastsættelse gribes tilbage til Annales Danici-Anmeldelsen, som Erik Kroman desværre har ladet næsten uanset i sin kritisable Nyudgave af de middelalderlige Aarbøger. Ogsaa hos Kroman er Huitfeldt-Haandskriftet lagt til Grund.

Hvordan Arup havde tænkt sig at naa frem til det endelige Bevis – eller i det mindste et Sandsynlighedsbevis – for Bo Falks Forfatterskab, staar hen i det uvisse; Manuskriptet afbrydes, før han er kommet saa vidt. Det rækker imidlertid langt nok til at vise, at han benytter de to Indfaldsvinkler, som man ogsaa i Dag vilde vælge, hvis man skulde prøve at indkredse Forfatteren; en topografisk og en Person-bestemt. Hvor paa Sjælland hører han hjemme? Hvordan er hans Forhold til de Personer, som optræder i Krøniken med Omtale af rent private Forhold?

Svagest i Manuskriptet er uden al Tvivl de topografiske Betragtninger; overhovedet var Topografi nok ikke Arups stærkeste Side. Naar han fandt Forfatterens Interessesfære koncentreret til Stevns, synes dette at indebære, at han – med Urette – placerede Bo Falks Vallø (Bjeverskov H.) her. Heller ikke Karise Sogn (Fakse H.), der senere nævnes ved Omtalen af Niels Eriksen (Saltensee) af Linde, ligger – som Arup mener – paa Stevns. Naar det hævdes, at det »Thoreby«, som optræder under 1346, »kun kan være Tureby ved Fakse«, er for det første at bemærke, at Tureby ligger et bravt Stykke Vej fra Fakse – men forholdsvis tæt paa Vallø. Vigtigere er dog, at det efter Konteksten falder naturligst at identificere Lokaliteten med Toreby (Toreby S., Musse H.) på Lolland. ⁶ Skønt der i Fugleflugt hen over Køge Bugt er ca. 30 Km mellem Vallø og Vallensbæk (Smørum H.) og ad Landevejen naturligvis meget længere, er Inddragelsen af Beretningen under 1357 om en Bugtalerske, som huserede i Vallensbæk, derimod et Plets kud i Bo Falk-Sammenhængen.

⁵ Aksel E. Christensen i Universitetets Festskrift November 1952, S. 125.

⁶ Arup synes selv at være kommet i Tvivl om Identifikationen. I hans blækskrevne Manuskript er ud for det paagældende Sted med Blyant sat et Spørgsmaalstegn.

Men ogsaa her er det maaske Arups noget usikre Stedsans, der har faaet ham til at notere sig denne Efterretning. Der er i hvert Fald intet i hans Notater, som viser, at han har haft Kendskab til, at Bo Falk vitterligt ejede Jord i Vallensbæk.⁷ Og naar Arup slutter det alt for korte Afsnit om Forfatterens topografiske Baggrund med at fastslaa, at ingen Stedsangivelser i Krøniken taler mod Lokaliseringen til Østsjælland, nærmere bestemt Stevns Herred, er dette klart urigtigt. Der kunde fuldt saa vel – ja, langt bedre – argumenteres for det sydlige Midtsjælland som Forfatterens Hjemegn. Under 1343 og 45 forekommer Padeborg (i.e. Sparresholm, Toksværd S., Hammer H.), under 1343 tillige Fladsaamølle (Mogenstrup S., Hammer H.), hvor Bo Falk blev taget til Fange af Holstenerne, og under 1345 ogsaa Gunderslevholm (Gunderslev S., Ø. Flakkebjerg H.), alle beskedne Lokalteter, hvis Nævnelse ved Navn næsten maa forudsætte Lokalkendskab.

Paa langt sikrere Grund bevæger Erik Arup sig, naar han skifter over til at skildre de Personer i Krøniken, som maa have staaet Forfatteren nær eller i hvert Fald har tilhørt samme Kreds, som han færdedes i. Notaterne viser da ogsaa, at Arup paa dette Punkt virkelig er gaaet i Dybden gennem omfattende Studier i Repertoriet. Desværre afbrydes Manuskriptet midt i Udredningen af den for Identifikationen af Forfatteren utvivlsomt meget vigtige Meddelelse under 1353 om en Skandale indenfor den sjællandske Adel. Oluf Ebbesens Datter, der var trolovet med Peder Dene men ikke vilde vide af ham, lod sig bortføre til Møn og dér vie til en ikke adelig kaldet Sæntækæ. Medens Krønikens to Oversættere, Ellen Jørgensen og Rikke Agnete Olsen lader dette næppe eksisterende Navn henstaa uforklaret, er Arup helt paa det rene med, at den paagældende maa være identisk med Jenseke Paris. Navnet er lettere genkendeligt i Svaning-Afskriften, og her er da et af de af Arup bebudede Eksempler paa, at den frembyder en bedre Tekst end Huitfeldt-Haandskriftet. Ifølge Krøniken gav Giftermaalet Anledning til Stridigheder mellem sjællandske Stormænd, men med sin Svigerfader synes Jenseke ret hurtigt at være kommet til Forstaaelse. 14/2 1356 medbesegler han to Diplomer, hvormed Oluf Ebbesen tilskøder Kong Valdemar Gods i Gentofte.⁸ Han kaldes her Væbner og er saaledes paa Vej op ad den sociale Rangstige. Senere ses han at være kommet i Kongegunst, idet han 1364 ledsagede Valdemar Atterdag til Avignon, men endnu paa dette

⁷ DD 3 III 525, 1. En Oversigt over Kilderne vedrørende Bo Falks Virksomhed som Godsejer er givet af Marianne Antoniewitz: Vallø Gods og dets Ejere indtil 1461 (Kbhvn. 1976), S. 74 f., jvf. i øvrigt den sammenfattende Skildring af Bo Falk sst. S. 28–39.

⁸ DD 3 IV 415 og 416.

Tidspunkt var han kun Væbner.⁹ Da han 27/10 1371 i Stralsund overværede, at Valdemar Atterdag omsider bekvemmede sig til at ratificere det foregaaende Aars Fredsaftale mellem Danmark og Hansestæderne, kaldes han Ridder fra Sjælland.¹⁰ Han levede endnu 25/3 1393.¹¹

At jeg ikke har kunnet opfylde min straalende Lærers Forventninger til mig i denne Sag, bedrøver mig. Men ikke alene lader Tanken om Bo Falk som Krønikens Hovedforfatter sig – for mig at se – umuligt lede i Bevis; der er Forhold, som taler klart imod den. Allerede ved den første Gennemlæsning af Teksten studser man over, at Bo Falk – hvis det er ham, som er Forfatteren – slet ikke omtaler Landefreden af 24/5 1360, skønt hans selv var til Stede i Kalundborg og bekræftede den med sit Segl.¹² Det er Landefreden, der betegner den foreløbige Kulmination af det Genrejsningsværk, som Krøniken troligt har fulgt Aar for Aar med Omtale af saa at sige utallige, langt mindre væsentlige Møder. Udeladelser har imidlertid sin Forklaring. Det er blevet overset, at allerede Anna Hude 1893 i sin Disputats gjorde opmærksom paa, at Aarbogen slutter med 1359.¹³ I 1931 naaede Ellen Jørgensen – efter tidligere at have ment anderledes – frem til samme Opfattelse, idet hun dog fandt, at Skellet mellem Hovedstykket og Tilføjelse ligger mellem 1357 og 1358.¹⁴ Hvor Cæsuren faktisk falder, faar indtil videre staa hen. Men at Anna Hude og med hende Ellen Jørgensen havde Ret, for saa vidt Aarene 1360–63 angaar, har jeg selv ment at kunne give ganske gode Belæg for.¹⁵ Det er altsaa ikke saaledes, at Bo Falk, der antagelig endnu var i Live 22/9 1366,¹⁶ »hører op med at skrive med 1363«. Har han overhovedet skrevet, standsede han i det seneste sit Forfatterskab med 1359.

Vender vi os nu til de forudgaaende Aar, og sammenholder vi de offentlige Begivenheder, som Bo Falk gennem Diplomstoffet vides at have bivaanet,¹⁷ med Yngre sjællandske Krønike, bliver det hurtigt klart, at

⁹ DD 3 VII 26. I Regesten opfattes Pavebrevets »Paris/et Jesseke de Ruerwold/« som var der Tale om to Personer. Man har overset, at allerede Acta pont. I, Nr. 578 finder Stedet forskrevet og læser: »Jesseke Paris fra Ruervold«, en Læsning som bestyrkes af andre Steder i Diplomstoffet, hvor Jenseke Paris optræder.

¹⁰ Hanserecesse II, Nr. 22.

¹¹ Rep. I, Nr. 3892.

¹² DD 3 V 325.

¹³ Anna Hude: Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning (Kbhvn. 1893), S. 161, Note 1.

¹⁴ Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800 (Kbhvn. 1931), S. 16.

¹⁵ Tage E. Christiansen: Yngre sjællandske Krønikes sidste Aar. Scandia Bd. 40, S. 5–33.

¹⁶ DD 3 VII 433.

¹⁷ Ogsaa over Kilderne til denne Side af Bo Falks Virke findes en Fortegnelse hos Antoniewicz: anf. Arb., S. 76 f., jvf. desuden Sammenfatningen sst. S. 28 f.

heller ikke Hovedstykket kan være hans Værk. Det er naturligvis ikke at vente, at Bo Falk skulde have fundet det værd at nævne, at han 27/10 1355 bevidnede, at Væbneren Henrik Uffesen tilskødede Kong Valdemar alt sit Gods i Næstelsø (Hammer Herred).¹⁸ Ej heller at han 25/2 1356 og 21/3 1360 var Vidne til Afgørelser ved Kongens Retterting.¹⁹ Som tilhørende Inderkredsen omkring Valdemar Atterdag har han sikkert været til Stede ved utallige lignende Lejligheder. Men Bo Falk var ogsaa blandt Vidnerne, da Biskop Henrik Gertsen 21/11 1350 med Kapitlets Samtykke for sin Levetid overlod Kongen Borgen og Byen København samt Godset i Serridslev og Møllen samme Steds,²⁰ og her er dog Tale om en Begivenhed af anseligt Perspektiv. Alligevel nævner Krøniken den ikke, og det skønt den under 1357 beretter, at Kongen forhandlede med Roskilde-Bispen om, at Bispegodset i Ars Herred skulde lægges under Kalundborg Slot.

Af langt større Betydning end Kongens Erhvervelse af København i 1350 er imidlertid den Fredsaftale, som Valdemar Atterdag 2/8 1343 i Helsingborg sluttede med Kong Magnus af Sverige.²¹ Den sikrede, at han havde Ryggen fri under de følgende Aars forbitrede Opgør med Holsternerne og genstridige Stormænd. Blandt de 12, som fra dansk Side i Varberg skulde forhandle de endelige Fredsbetingelser, var Bo Falk, men hverken Helsingborg- eller Varberg-Aftalen figurerer i Yngre sjællandske Krønike. En aktiv Rolle spillede Bo Falk ogsaa, da Valdemar Atterdag i Aarene op mod 1350 førte sig frem i Nordtyskland.²² Af en Voldgiftskendelse, som Hertug Ruprecht af Bayern 14/2 1350 afsagde i Bautzen, fremgaar, at Bo Falk sammen med mange andre ædle Herrer var villig til at sværge paa, at den saakaldte Pseudo-Valdemar (af Brandenburg) højst sandsynligt var en Svindler.²³ 8/5 samme Aar kom det i Lübeck til et Forlig mellem Hertugerne af Mecklenburg og Valdemar Atterdag efter Mægling ved blandt andre Bo Falk.²⁴ Men under 1350 meddeler Yngre sjællandske Krønike om alt dette kun, at Kong Valdemar vendte tilbage til Danmark. Intet som helst tyder paa, at Forfatteren selv skulde have været uden for Landets Grænser.

Over for dette vejer det ikke tilstrækkeligt, at Krøniken nævner andre Begivenheder, hvor Bo Falk fra Diplomer vides at have været til Stede.

¹⁸ DD 3 IV 352.

¹⁹ DD 3 IV 423 og V 296.

²⁰ DD 3 III 345.

²¹ DD 3 I 343-46.

²² Sven Tägil: Valdemar Atterdag och Europa (Lund 1962), S. 138-221.

²³ DD 3 III 244.

²⁴ DD 3 III 280.

Det gælder Fredsslutningen i Sønderborg 26/8 1344 mellem Valdemar Atterdag og de holstenske Grever.²⁵ Det gælder Aftalen om Vaabenstilstand mellem de samme Parter 16/6 1353.²⁶ Og det gælder for 1355 den Beslutning, som i Helsingborg blev truffet af Kong Valdemar af Danmark og Kong Magnus af Sverige. Uenighederne dem imellem blev her henskudt til Afgørelse ved Voldgift af betroede Mænd, som fra dansk Side talte Bo Falk.²⁷ Havde han været Forfatter til Yngre sjællandske Krønike, havde han derfor ogsaa vidst, at Helsingborg-Mødet ikke, som Krøniken beretter, fandt Sted ved St. Hans' Tide (circa festum Johannis). Endnu 14/7 opholdt Kong Valdemar sig Vest for Sundet.²⁸

Hertil kommer saa yderligere, at Forfatterens »givne verdslighed«, som Erik Arup taler om i *Annales Danici*-Anmeldelsen, har vist sig langt fra at være given. Foruden paa selve Yngre sjællandske Krønikes Karakter byggede Opfattelsen paa det Forhold, at den i Huitfeldt-Haandskriftet (Stockholm K 3) følger i umiddelbar Forlængelse af Ældre sjællandske Krønike, der meddeles i en Version, som – sammenholdt med Arne Magnussens Leipzig-Udgave fra 1695 af Ældre sjællandske Krønike – er saa godt som rensed for kirkelige Efterretninger. Efterhaanden som det har vist sig, at K 3 og Arne Magnussens Tekst begge gaar tilbage til det tabte Pergamethaandskrift F 42 4° i det gamle Universitetsbibliotek, er det dog blevet klart, at denne Verdsliggørelse skyldes Huitfeldts Skrivere.²⁹

Naar Erik Kroman og Kai Hørby har ment, at Yngre sjællandske Krønike ved Overførslen til K 3 har gennemgaaet en tilsvarende Katharsis³⁰ taler imod dette, at Svaning-Haandskriftet (Rostgaard 42), der ogsaa kan ledes tilbage til F 42, bringer stort set samme Tekst som K 3. Men selv hvis Yngre sjællandske Krønike virkelig har været gennem en saadan Renselsesproces, indeholder Teksten – som vi nu kender den – dog stadig Træk, der peger i Retning af en Forfatter af gejstligt Tilsnit. Det er ikke ret vel tænkeligt, at man i Middelalderen kunde være »litteratus« uden et grundigt Kendskab til Vulgata. Den spredte Brug af Bibelcitater, som Ellen Jørgensen har anført i Noterne til Udgaven i *Annales Danici*, er derfor næppe i sig selv tilstrækkelig til at karakterisere

²⁵ DD 3 II 79 og 80.

²⁶ DD 3 IV 36.

²⁷ DD 3 IV 271.

²⁸ Som foregaaende Note. Jvf. i øvrigt Christiansen: *anf. Arb.*, S. 11 med note 40 og – især – 41.

²⁹ Jvf. senest Anne K. G. Kristensen: *Danmarks ældste Annalistik* (Kbhvn. 1969), S. 14–20.

³⁰ Erik Kroman: *Danmarks middelalderlige annaler* (Kbhvn. 1980), S. 106. Kai Hørby: *Danmarks historie Bd. 2* (Kbhvn. 1980), S. 25.

Forfatteren som gejstlig.³¹ Noget anderledes forholder det sig, hvis en Undersøgelse, som er igang fra andet Hold, giver til Resultat, at Bibelcitaterne er langt hyppigere end af Ellen Jørgensen antaget, og at Billedet af Valdemar bevidst er tegnet i en gammeltestamentlig Despots Lignelse. Indtil videre kan der især peges paa den Opmærksomhed, som Forfatteren ofrer skiftende Paver, Ærkebisper og Roskilde-Bisper, samt paa den devote Underdanighed, hvormed han omtaler Biskop Henrik Gertsen (1353) og Ærkebiskop Peder Jensen (Galen) (1355).³² Registreringen under 1345 af det vigtige Kirkemøde i Helsingborg ved Kristi Himmelfarts Tide viser i samme Retning.³³

Paa sin Vis er det derfor forstaaeligt, at Rikke Agnete Olsens »Bud« paa Forfatteren i Forordet til hendes Oversættelse af Krøniken er den senere Børglum- og Ribe-Bisp Mogens Jensen (Grubbe), der i Yngre sjællandske Krønike finder udførlig Omtale under 1354.³⁴ Paa Forhaand skulde man netop tro, at han vilde have været afskaaret fra at nyde Kongens Tillid. Han var Søn af den Jens Mogensen, om hvem Krøniken under 1345 beretter, at han døde Trediedagen efter, at Marsken Erik Nielsen havde indtaget hans Borg Gunderslevholm og nedhugget Besætningen. Men skønt Mogens Jensen saaledes var faldet efter en Landssvinger, synes han at have staaet højt i Valdemar Atterdags Gunst. Ifølge Yngre sjællandske Krønike lagde Kongen sig i 1354 med Held i Selen for at faa ham valgt til Biskop af Børglum.³⁵ Han kaldes her Kannik i

³¹ Under Skildringen af 1355 anvendes Udtrykket »pax falsa et foedus fictum«. Gertz – og med ham Ellen Jørgensen og Erik Kroman – har henvist til, at samme Vending – dog med omvendt Ordstilling – forekommer i Officiet ved Knud Hertugs Translationsfest 25. Juni (Vit. Sanct. S. 203¹⁵). Var der Sikkerhed for, at dette Udtryk ikke er brugt andre Steder end netop i Officiet, vilde dets Forekomst i Yngre sjællandske Krønike maaske pege mod en Forbindelse med Ringsted eller i det mindste mod Benediktiner-Kredse. Men saaledes forholder det sig næppe. Jeg har haft Lejlighed til at drøfte Spørgsmaalet med venlige Hjælpere (Erik Oksbjerg, Jørgen Pedersen og Jørgen Raasted), der samstemmende gør opmærksom paa, at Vendingen er typisk for augustinsk Tankegang, men som i Mangel af en moderne Augustin-Udgave med et index verborum ikke er i Stand til direkte at eftervise den. Situationen ligner den, som gælder for en anden Passus under 1355. Her har Gertz og med ham Ellen Jørgensen – men ejendommeligt nok ikke Kroman – fundet en overbevisende Lighed med et Saxo-Sted (Saxo edd. Olrik & Ræder I, S. 311¹⁹⁻²¹). Men Saxo imiterer her Valerius Maximus, som Forfatteren af Yngre sjællandske Krønike meget muligt ogsaa kan have kendt.

³² Christiansen: anf. Arb., S. 12 med Note 44.

³³ Kristi Himmelfarts Dag faldt i 1345 paa 5. Maj. De trufne Beslutninger skriftfæstedes Mandag 9. Maj (DD 3 II 153 og 154), men i hvert Fald en Del af Bisperne var endnu samlet Ugen ud (sst. 155 og 156).

³⁴ Sjællandske Krønike oversat og kommenteret af Rikke Agnete Olsen (Højbjerg 1981), S. 8.

³⁵ I Diplomstoffet nævnes Mogens Jensen første Gang som Børglum-Bisp 25/3 1355 (DD 3 IV 221). Pavelig Stadfæstelse af Kapitlets Valg foreligger først 18/1 1357 (DD 3 V 3).

Aarhus, men andre Kilder viser, at han i 1354 ogsaa indehavde et Kanonikat i Roskilde.³⁶

Hvor meget man i Børglum kom til at se til den ny Bisp, faar staa hen. Krøniken fortæller, at Kongen ud over at sørge for ham i alle Maader hædrede ham ved længe at beholde ham hos sig ved Hoffet, og i den efterfølgende Tid viser han sig gentagne Gange fjernt fra sit Stift, idet han enten optræder paa Kongens Vegne³⁷ eller i hans Følge.³⁸ Hvor nært Forholdet var mellem Valdemar Atterdag og Mogens Jensen, turde fremgaa af, at han forbandt Embedet som Børglum-Bisp med Embedet som Kongens Høvedsmand paa Aalbørghus,³⁹ (*illustris regis Danorum capitaneus in Alborgh*).

Der er her Tale om en helt klar Tilsidesættelse af Vedtagelserne paa Kirkemødet i Helsingborg 1345, hvor det bl.a. under Trussel af Suspension forbødes beneficierede Gejstlige i de højere Grader at forvalte verdslige Ombudsmandsembeder, Jurisdiktioner eller Fogedembeder.⁴⁰ Overhovedet synes Mogens Jensen – maaske i sikker Forvisning om at han altid vilde have Kongen i Ryggen – at have sat sig ud over alt, hvad man kunde forvente af en Biskop i Retning af Velanstændighed. Som Laust Moltesen har bemærket, er det derfor velbegrunder, at han i 1356 fik Pavens Tilladelse til at vælge sig en Skriftefader, der kunde absolvere ham i hans Dødsstund.⁴¹ Han havde saavist et Regnskab at gøre op. Selv efter at Valdemar Atterdag i 1365 havde skaffet ham Forflyttelse til det bedre Embede som Biskop i Ribe,⁴² mente han fortsat at kunne skalte og valte med Børglum-Sædets Gods og Rettigheder og det til en saadan Grad, at Sagen nødvendigvis maatte ende ved Kurien. I den langsomme Behandling af Klagemaalet anes en sidste Gang Kongens Protektion af den uværdige. Alligevel: da Mogens Jensen døde i 1368 el. 69,⁴³ havde

³⁶ DD 3 IV 168.

³⁷ Han er utvivlsomt identisk med den Bisp, der – een Gang nævnt som Biskop af Vendsyssel – i 1355 var med til at forhale Forhandlingerne med de hanseatiske Udsendinge. DD 3 IV 271. Jvf. nedenfor S. 10.

³⁸ Saaledes ved Forliget i Næstved 2/7 1355 med Niels Eriksen af Jerstrups Sønner. DD 3 IV 259; jvf. nedenfor S. 10. Han var ogsaa paa Sjælland i Begyndelsen af Juni s. Aar. DD 3 IV 250.

³⁹ DD 3 VI 34 og 170.

⁴⁰ DD 3 II 153 Stk. 5.

⁴¹ L. J. Moltesen: *De avignonske Pavers Forhold til Danmark* (Kbhvn. 1896), S. 104. Den pavelige Tilladelse: DD 3 IV 470.

⁴² DD 3 VII 296, jvf. 297–302.

⁴³ Dødsaar og Dødsdag er ukendt, men Mogens Jensen maa formodes at have været i Live i de første Maaneder af 1368 (DD 3 VIII 148 og 162). Den pavelige Udnævnelse af hans Efterfølger, Børglum-Bispen Jens Mikkelsen, til Ribe-Biskop er dateret 7/11 1369 (sst. 359, jvf. 360–63).

Biskop Frederik af Schwerin siden 29/1 1367 haft pavelig Ordre til at bandlyse ham, hvis Anklagerne mod ham viste sig at være rigtige.⁴⁴

Mogens Jensen er gejstlig. Han er Sjællænder, tilmed fra Egnen mellem Sorø og Næstved. Han staar Valdemar Atterdag nær, maaske fordi han lige saa lidt som denne synes tynget af moralske Skrupler. Har Rikke Agnete Olsen da ikke Ret i, at vi her har den fødte Forfatter af Yngre sjællandske Krønike for os? Maaske, men næppe. Hun anfører selv, at Forslaget ikke kan bevises, og direkte modbevises kan det ej heller. Men som det er set, levede Mogens Jensen en rum Tid efter, at Hovedstykket i Yngre sjællandske Krønike klinger ud; ogsaa han medseglede 1360 Landefreden i Kalundborg. Dertil kan saa føjes, at han 2/7 1355 var sammen med Valdemar Atterdag i Næstved, hvor der opnaaedes Forlig med Sønnerne af Niels Eriksen Rød til Jerstrup.⁴⁵ Krøniken beretter under samme Aar, at Niels Eriksen, der havde bagtalt Kongen, blev dræbt af dennes Folk, da han modsatte sig Arrestation. Forliget nævnes derimod ikke. Om Kongens Færden i de nærmeste Uger herefter ved vi takket være den saakaldte Rostock-Beretning god Besked, og alt taler for at Børglum-Bispen ledsagede ham.⁴⁶ Det var i hvert Fald ham, som Kongen 14/7 i Helsingør efter Taflet lod oplæse det nys modtagne svenske Lejdebrev, og ligesom Bo Falk blev Mogens Jensen under de følgende Dages Forhandlinger i Helsingborg udset til dansk Voldgiftsdommer. Heller ikke han kan derfor ret vel tænkes at ville henføre Forliget mellem Valdemar Atterdag og Magnus Smek til Tiden »circa festum Iohannis«. Der er adskillige kirkelige Festdage, som ligger nærmere paa Helsingborg-Mødet end St. Hans. I Rostock-Beretningen daterer Raadsskriveren Hændelsesforløbet i Forhold til Johannes' og Paulus' Dag (26/6), Peters og Paulus' Dag (29/6), Margrethes Dag (13/7) og Apostlenes Deling (15/7).

Afgørende er imidlertid, at Rikke Agnetes Mogens Jensen-Forslag – ganske som Erik Arups Bo Falk-Hypotese – hviler paa den aprioriske Antagelse, at Forfatteren har omtalt sig selv i sit Værk. Den ser helt bort fra det Forhold, at Valdemar Atterdag ubestrideligt var omgivet af en Sværm af Gejstlige. Blandt dem kan en anden end Mogens Jensen – muligvis endda flere andre – meget vel have haft lige saa gode, eller endnu bedre Forudsætninger for Forfatterskabet, uden at vi nu kan vide noget som helst derom.

Der findes – det jeg veed – ingen sikre Vidnesbyrd om, at nogen dansk Middelalderkonge har raadet over et fast System af kongelige Kapeller med en dertil hørende egen Præstestab under selvstændig Ledelse, som

⁴⁴ DD 3 VIII 6.

⁴⁵ DD 3 IV 259.

⁴⁶ Jvf. Note 37.

det t.Eks. var Tilfældet i Norge.⁴⁷ Men dette forhindrer ikke, at just Valdemar Atterdag i Kilderne fremtræder som en ufortrøden Kapelstifter. Nytaarsaftens Dag 1361 ansøgte Lunde-Domprovsten Niels Jakobsen (Ulfeldt) i Avignon paa Kongens Vegne om pavelig Stadfæstelse af seks Kapeller, som denne havde ladet opføre og indstifte enten i, foran eller nær Borgene Vordingborg, Kalundborg, Søborg, Gurre, Korsør og København, og bad samtidig om Tilladelse til, at Kongen gik videre med endnu fire Kapeller paa egnede Steder.⁴⁸ Da Valdemar Atterdag i 1364 selv gæstede Paven, blev denne Sag taget op paa ny,⁴⁹ og ved samme Lejlighed opnaaede Kongen, at ti af hans Kapellaner og Klerke maatte oppebære Indtægterne af alle deres kirkelige Embeder uden at være nødt til at varetage disse Embeders Forretninger.⁵⁰ Denne sidste Begunstigelse ligger i naturlig Forlængelse af en ældre, fra 1355, da Valdemar Atterdag fik Tilladelse til, at otte Klerke, saa længe de var i hans Tjeneste, i et Tidsrum af indtil otte Aar maatte nyde alle Fordele af deres gejstlige Embeder uden at skulle residere ved noget af dem.⁵¹ Desuden havde Paven i 1355 givet Kongen Ret til at besætte to Pladser i Kapitlerne i Lund og Slesvig med fire egnede Personer, som samtidig fik Ventebrev paa et Præbende.⁵² Nu – i 1364 – opnaaede Kongen yderligere at kunne disponere over et Kanonikat ved alle Rigets Domkirker.⁵³

Det ses umiddelbart, at Valdemar Atterdag gennem denne Ordning, som Pave Urban V principielt var imod,⁵⁴ sikrede sig, at han uden Udgift kunde betjene sig af en Stab af Gejstlige, der enten som Klerke gjorde Tjeneste i Kancelliet eller som Kapellaner varetog Funktionerne ved de kongelige Kapeller og ved Hoffet. Saaledes havde Valdemar Atterdag dem i Venteposition, til et af Topembederne i den danske Kirke blev ledigt, og det forekommer mig, at denne efter alt at dømme særdeles maalbevidste Bestræbelse for at infiltrere den danske Kirke med loyale Kongetjenere ikke hidtil er blevet tilstrækkeligt paaagtet.⁵⁵

Mogens Jensen fik han gjort til Biskop, og jeg har andet Steds ment at kunne vise, hvordan Valdemar Atterdag pousserede ovennævnte Niels Jakobsen.⁵⁶ I 1356, da han faar et Kanonikat i Roskilde med Ventebrev

⁴⁷ Sverre Bagge: Den kongelige kapellgeistlighed 1150–1319. Bergen–Oslo–Tromsø 1976.

⁴⁸ DD 3 VI 118, jvf. 119.

⁴⁹ DD 3 VII 25 (Stk. 8–9) og 36.

⁵⁰ Sst. 25, Stk. 14.

⁵¹ DD 3 IV 295, jvf. 296.

⁵² DD 3 IV 300.

⁵³ DD 3 VII 25 Stk. 13.

⁵⁴ DD 3 VII 153.

⁵⁵ Jvf. dog Moltesen: anf. Arb., S. 46 f.

⁵⁶ Tage E. Christiansen: Sognelisterne i Roskildebispens Jordebog. HT Bd. 77, S. 1, Note 2.

paa et Præbende, er han endnu kun Kong Valdemars elskede Klerk (dilectus clericus).⁵⁷ I den følgende Tid faar han gentagne Gange nye Beneficier. Senest da han i 1364 ledsagede sin Konge til Avignon og opnaaede Reservation paa en Dignitet ved Roskilde-Kirken, det være sig endog den fornemste efter Dekanens.⁵⁸ Han er da avanceret til at være Kongens Raad (consiliarius), og det anføres til hans Fordel, at han i Kongens og Rigets Tjeneste har udstaaet mange Anstrengelser og haft mange Udgifter. I 1368 efterfulgte han Henrik Gertsen i Roskilde Bispestol.

I Jens Kappelgaard (de Capella) – først Kantor, derefter Provst – havde Valdemar Atterdag dog indtil dennes Død i 1371⁵⁹ fortsat en Lyttepost i Roskilde Domkapitel; 1350 omtaler Kongen ham som sin Klerk (clericus).⁶⁰ Ogsaa Magister Macarius Mogensen, der i knap et Aar – fra Forgængerens Død 9/12 1367⁶¹ til sin egen 5/10 1368⁶² – fungerede i Embedet som Ærkedegn i Roskilde var Kong Valdemars Mand. Allerede Roskilde-Præst studerede han kanonisk Ret ved Universitetet i Paris (studens Parisius in facultate decretorum), hvis Rektor han en Overgang havde været, da han i 1366 indgik til Paven med en Ansøgning, hvori han maa have betegnet sig som den danske Konges Klerk (clericus).⁶³ Han ønskede sig – og fik – Tilladelse til at forelæse og efter 4 Aars Forløb Godkendelse til en Licentiatgrad, som han derfor ikke kan have opnaaet, inden han ikke længe før sin Død vendte tilbage til Roskilde (modicum antea de studio Parysiensi reversus), maaske lokket af Ærkedegne-Embedet.

I Odense-Kapitlet var Valdemar Atterdags Indflydelse sikret gennem Mogens Nielsen, der kalder sig Kongens Bordkapellan (capellanus commensalis regis Dacie), da han i 1365 efter Ansøgning bliver pavelig Æreskapellan.⁶⁴ Foruden at være Sognepræst og Landprovst i Horslunde (paa Laaland) i Fyns Stift,⁶⁵ havde han, inden han senest i Begyndelsen af 1363 blev provst i Odense,⁶⁶ været Kannik i Ribe, Lund og Slesvig.⁶⁷ Kanonikaterne i Ribe og Lund synes han som Provst uden videre at have

⁵⁷ DD 3 IV 466, jvf. 467.

⁵⁸ DD 3 VII 25 Stk. 4, jvf. sst. 27.

⁵⁹ Alfred Otto: Liber daticus Roskildensis (Kbhvn. 1933), S. 87.

⁶⁰ DD 3 III 302.

⁶¹ Otto: anf. Arb., S. 83.

⁶² Sst. S. 84. Hans Testamente: DD 3 VIII 236.

⁶³ DD 3 VII 442.

⁶⁴ DD 3 VII 277.

⁶⁵ DD 3 IV 307 og VI 57.

⁶⁶ Første Gang nævnt som saadan 3/3 1363 (DD 3 VI 319).

⁶⁷ DD 3 IV 307; V 349; VI 59, 66 og 319.

bibeholdt, og han var ubeskeden nok til at ansøge Paven om ogsaa fortsat at kunne hente Indtægter hjem fra Slesvig, hvilket blev bevilget.⁶⁸ Bag denne Ophobning af kirkelige Beneficier aner man kongelig Protektion, og det er da ogsaa paa Valdemar Atterdags Bøn, at Paven i 1367 for et Tidsrum af to Aar tillader Mogens Nielsen, der er i Kongens Tjeneste, at oppebære Indtægterne af Provstiet i Odense og hans andre kirkelige Beneficier uden at residere.⁶⁹ I Oktober 1370 optræder han første Gang i Kilderne som Dekan i Lund,⁷⁰ et Embede som han beklædte til han i 1379 valgtes som Ærkebiskop.⁷¹

Paa denne sidste Udnævnelse kunde Valdemar Atterdag af gode Grunde ikke have nogen Indflydelse, men anderledes tør det have forholdt sig, da Mogens Niensens Forgænger, Niels Jonsen (Bild) 1361 indsættes som Ærkebiskop.⁷² 1346 kaldes han Præst og Kapellan hos Kongen af Danmark (*sacerdos capellanus regis Dacie*).⁷³ I hvert Fald fra 1349 indehavde han et Kanonikat i Roskilde,⁷⁴ hvortil – uvist hvornaar – føjede sig endnu et i Lund.⁷⁵ 1351–59 figurerer han som Provst i Østersyssel.⁷⁶ For saa vidt kan det derfor ikke undre, at en af Niels Jonsens Efterfølgere, Ærkebiskop Tuve Nielsen, da han et Hundrede Aar senere tog sig paa at videreføre det efter Niels Jonsen afbrudte Arbejde med de lundensiske Ærkebispers Krønike, raser mod Valdemar. I denne Konges Tid – proklamerer han – blev al Overlevering fra gamle Dage, Landets Love og hele den danske Kirkes Frihed traadt under Fode. Men naar han gaar saa langt som til at paastaa, at Kongen i Niels Jonsens Tid voldeligt bemægtigede sig Kapitlets og Ærkebiskoppens Segl og brugte dem til at besegle Breve, som var imod Kirkens Interesser,⁷⁷ – ja, saa viser dette, at Tuve Nielsen i Virkeligheden slet ikke har evnet at gennemskue Spillet omkring Kirkens højeste Poster. Valdemar Atterdag

⁶⁸ DD 3 VI 319.

⁶⁹ DD 3 VIII 54–55.

⁷⁰ DD 3 VIII 500; jvf. IX 27.

⁷¹ Rep I, Nr. 3255.

⁷² DD 3 VI 21 og 97.

⁷³ DD 3 II 259–60.

⁷⁴ DD 3 III 176–77, 275, 282 og 345.

⁷⁵ C. Weeke sætter Spørgsmaalstegn ved dette Kanonikat (Lunde Domkapitels Gavebøger (Kbhvn. 1884–89), S. 33, Note 2). At Niels Jonsen vitterligt var Kannik i Lund, fremgaar dog af Akterne vedr. hans Udnævnelse til Ærkebiskop (DD 3 VI 21 og 97).

⁷⁶ DD 3 III 440–41, IV 416 og 430, V 259. Jvf. Troels Dahlerup: Det danske Sysselprovsti i Middelalderen (Kbhvn. 1968), S. 139, Note 19.

⁷⁷ *Huius autem Valdemari quarti tempore omnis tradicio seniorum, leges paterne, tota libertas ecclesie Daciane abolite sunt. Huius eciam tempore Valdemarus rex prefatus violenter accepit sigillum capituli Lundensis et eiusdem domini Nicolai archiepiscopi et sigillavit certas litteras eisdem inuitis contra libertatem ecclesie. Script. Min. II, S. 119 1–3 og 10–13.*

havde ikke nødig at stjæle Segl fra den Ærkebiskop, som han selv havde befordret til den danske Kirkes højeste Embede.⁷⁸

Som Navnene siger, var alle de her nævnte Prælater danske, og man maa faa det Indtryk, at Valdemar Atterdag trods alt viste den danske Kirke noget Hensyn ved ikke at vrage dem til Fordel for Udlændinge. Men med Kongens Stab af Kapellaner og Klerke forholder det sig – i den Udstrækning det sporadisk bevarede Brevstof giver Oplysning herom⁷⁹ – helt omvendt. Ogsaa her kan der forekomme Danskere som eksempelvis Peter Palk, der 1343–45 nævnes som Valdemar Atterdags Klerk (clericus).⁸⁰ I et enkelt Tilfælde kaldes han tillige Præst (sacerdos), og den gentagne Anvendelse af Betegnelsen dominus synes at vise, at han var af adelig Byrd. Men langt Hovedparten var efter Navnene at dømme Tyskere.

Det er da ogsaa fortrinsvis Indtægter fra kirkelige Embeder i Tyskland, som Kongen – ved pavelig Mellemkomst – skaffer dem til Aflønning. Indforstaaet naturligtvis, at de ikke behøvede at residere ved Embedet, men kunde lade det betjene ved en Vikar. At en Tysker paa lignende vis besad et dansk Præsteembede, synes at have været en Undtagelse, men det gjaldt Henrik af Lüneburg, der ved Siden af at være Valdemar Atterdags Kapellan og en Overgang hans Kansler indehavde Embedet som Sognepræst i Vordingborg.⁸¹ Det gjaldt ogsaa Kapellanen Henrik Vogt el. Voigt (aduocatus), der – maaske dog ikke helt samtidigt – var Præst i Saltum Sogn i Børglum Stift, Kannik i Slesvig og Provst i Vidaa, men som alligevel nærmest overdængedes med gejstlige Beneficier uden for Danmark. Han er den af Kong Valdemars tyske Kapellaner, der nævnes hyppigst i Diplomerne.⁸² Ogsaa han fungerede i en Periode som kongelig Kansler.

Andre tyske Kapellaner hos Valdemar Atterdag er – i den Rækkefølge hvori de træder frem i Diplomerne – Hartvig v.d. Sülte,⁸³ Gerhard vom Berge,⁸⁴ Albrecht Gotgemak,⁸⁵ Wolfram v. Ropach,⁸⁶ Herman v. Ro-

⁷⁸ Om Samspillet mellem Kongen og Ærkebispens i Sagen om Haakons Giftermaal, se Christiansen: *Yngre sjællandske Krønikes sidste Aar*, S. 12 ff.

⁷⁹ Det følgende bygger paa en løselig, ikke-systematisk Gennemgang af Diplomatiets 3. Række. Fuldstændighed er ikke tilstræbt, og der er ikke gjort noget alvorligt Forsøg paa at rekonstruere de paagældendes Vita.

⁸⁰ DD 3 I 342, 353–54, II 21, 27, 128 og 244.

⁸¹ DD 3 II 273, 303–04, 327, 365 og 369.

⁸² DD 3 I 381; II 7–8, 388; III 150–51, 166, 253, 455; IV 34, 306; V 25–26; VII 111–12.

⁸³ DD 3 III 152. Nævnes tillige IX 91.

⁸⁴ DD 3 IV 291–92. Formodentlig identisk med Didrik vom Berge (III 153–54).

⁸⁵ DD 3 IV 293, 325–26.

⁸⁶ DD VII 65–66.

stock⁸⁷ og Bertold Witte.⁸⁸ Som Klerk nævnes tyskeren Johan Warendorp, hvem Kongen i 1349 skaffede et Kanonikat ved Kirken i Schwerin.⁸⁹ Det tyske Indslag er saa betragteligt, at man griber sig selv i at spørge, om disse Gejstlige virkelig alle gjorde Tjeneste i Kong Valdemars umiddelbare Nærhed. Kan det blot at kunne kalde sig Kapellan hos den danske Konge have været efterstræbt paa lignende Maade, som det – jvf. ovenfor om Mogens Nielsen – var at blive udnævnt til Æreskapellan hos Paven?⁹⁰

Spørgsmaalet bliver endnu mere paastrængende, naar man fra Termerne »capellanus« og »clericus« gaar videre til det mere vage »familiaris«, der i Danmarks Riges Breve oversættes ved »i Tjeneste hos«. Ogsaa blandt disse familiares er der danske. I 1365 faar saaledes Niels Pedersen, Kannik ved Kollegiatkapitlet i København og i Tjeneste hos Kong Valdemar, af Paven Tilladelse til at besidde to kirkelige Beneficier paa samme Tid.⁹¹ Men langt Hovedparten er Tyskere. Under et Avignon-Ophold i 1364 ansøgte Valdemar Atterdag 12/3 Paven om Begunstigelser for nogle af sine familiares: Erik, Søn af Grev Johan af Hoya, Rudolf v. Wykersheim, Henrik Werners, Sigfred Peysser og Johan Vrese.⁹² Uden at Betegnelsen familiares direkte anvendes her, indgik han 25/3 atter med en Ansøgning til Fordel for en Række Gejstlige, som stod ham nær og derfor kaldes elskede (dilecti): Johan v. Thisenhusen, Engelbert v. Oyen, Gerlak de Castello, Didrik Vrese, Didrik v. Hamm, Didrik Reyp, kaldet Reypeshorst og Radulf Wobbekow.⁹³ I anden Sammenhæng nævnes som familiares Didrik Koesfeld, gejstlig i Lübeck⁹⁴ og Johannes Albi.⁹⁵ Om Johan, Søn af Grev Gerhard af Hoya, hedder det, da han i 1365 faar tillagt et Kanonikat og et Præbende ved Kirken i Bremen, at han, der er besvogret med Valdemar Atterdag i tredje Grad, staar i Kongens Gunst.⁹⁶

⁸⁷ DD VII 371.

⁸⁸ DD 3 IX 139.

⁸⁹ DD 3 III 155–156.

⁹⁰ Jvf. Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danmark 1241–1290 (Kbhvn. 1963), S. 45 f.

⁹¹ DD 3 VII 270.

⁹² DD 3 VII 50. Ansøgningerne imødekommes samme Dag for Erik af Hoya (sst. 51), for Henrik Werners (sst. 52) og for Johan Vrese (sst. 53). Om Henrik Werners se tillige VI 242, VII 290 og IX 530.

⁹³ DD 3 VII 73. Ansøgningerne imødekommes samme Dag for Johan v. Thisenhusen (sst. 74), Engelbert v. Oyen (sst. 75), Gerlak de Castello (sst. 76), Didrik Vrese (sst. 77, jvf. 156), Didrik v. Hamm (sst. 78), Didrik Reyp (sst. 79) og Radulf v. Wobbekow (sst. 80). Ogsaa Kong Valdemars Notar Rikman v. d. Lancken betænkes (sst. 81–82). Om Didrik Vrese se tillige VIII 89–90.

⁹⁴ DD 3 II 389.

⁹⁵ DD 3 II 391–92.

⁹⁶ DD 3 VII 222.

Men selv om der raader nogen Usikkerhed med Hensyn til, hvor tæt disse mange Tyskere kom paa Kong Valdemar, maa dette ikke forstaas derhen, at han ikke vilde have Tyskere om sig. Naturligvis ikke, opfostret som han var ved det tyske Kejsershof. I de betydningsfulde Aar 1340–44 havde han som Kansler Johanniterbroderen Gebhard v. Bortfeld,⁹⁷ hvis Navn næppe kan have været høaret af en dansk. Desværre forbliver helt ukendt for os den af alle Gejstlige, som har staaet Valdemar Atterdag nærmest og maa have fulgt ham som en Skygge: hans Skriftefader. Efter at Clemens 6. 13/1 1343 havde givet Kongen Lov til at lade afholde Messe paa Steder, der laa under Interdikt,⁹⁸ føjede han paa nøjagtig samme Dag det følgende Aar nye Begunstigelser til. I Tilladelsen fra 1343 gjordes ganske vist den rimelige Indskrænkning, at Kongen ikke selv maatte være Skyld i Interdiktet.⁹⁹ Men ikke blot fik Valdemar Atterdag nu Ret til at lade læse Messe før Daggry og til at have et Rejsealter.¹⁰⁰ Det tilstodes ham ogsaa at vælge sig en Skriftefader, som kan meddele ham fuld Syndsforladelse i hans Dødsstund.¹⁰¹ Efter Paveskiftet i 1352 blev Tilladelsen til at holde egen Skriftefader 7/9 1355 fornyet af Innocens 6., der nu tillagde Dronning Helvig samme Ret,¹⁰² og en halv Snes Dage senere fik Valdemar Atterdag yderligere gennemført, at hans Skriftefader maatte dispensere de Klosterfolk, der spiste ved hans Bord for Forbudet mod at spise Kød.¹⁰³ Selv havde han forinden skaffet sig Tilladelse til at spise Mælkemad i Fastedagene.¹⁰⁴ Efter et nyt Paveskifte i 1362 blev Privilegiet til at holde egen Skriftefader fornyet under Valdemar Atterdags Ophold i Avignon, en Naadesbevisning som paa hans Forbøn udstraktes til at omfatte 60 agtværdige Personer af et godt Levned i Kredsen omkring ham.¹⁰⁵

I Pavebullen til Kong Valdemar om denne Sag advares han mod at tro, at han nu har faaet carte blanche; begaar han med Vilje utilladelige Handlinger, er den her meddelte Eftergivelse automatisk bortfaldet. Men paa en Række Betingelser faar Kongen Tilladelse efter eget Valg at knytte en Skriftefader til sig, som kan give ham fuld Syndsforladelse »herefter een Gang og derefter i givet Fald, saa ofte Du maatte være i Dødsfare under Krige eller under andre Forhold og til Slut i Dødens

⁹⁷ DD 3 I 42, 171; II 22.

⁹⁸ Acta Pont. Dan. I 295.

⁹⁹ DD 3 II 5.

¹⁰⁰ DD 3 II 3–4.

¹⁰¹ DD 3 II 6.

¹⁰² DD 3 IV 299.

¹⁰³ DD 3 IV 328.

¹⁰⁴ DD 3 IV 294.

¹⁰⁵ DD VII 25, Stk. 5.

Stund«. ¹⁰⁶ Hans Skriftefader var – som vel ogsaa hans Livlæge¹⁰⁷ – med ham overalt.

Under den – som det synes: rimelige – Forudsætning, at Forfatteren af Yngre sjællandske Krønikes Hovedstykke er en Gejstlig, der har været ret nært knyttet til Valdemar Atterdag, er Mulighederne saaledes legio. Der vindes intet ved at bringe Navne i Forslag; Forfatteren er – og vil vedblive at være – anonym. Hvad man kan gøre er at tage Traaden op efter Erik Arup og forsøge at indsætte Forfatteren i en topografisk og personel Kontekst. Først derefter vil det være muligt at foretage den kildekritiske Vurdering af Yngre sjællandske Krønike, som er saa haardt tiltrængt. Her er da stadig – med Arups Ord – et værdigt Emne for en ung Historiker.¹⁰⁸

APPENDIX

Erik Arup: Sjællandske krønikes Forfatter

Det er af højeste vigtighed for historieforskerens vurdering af en primær beretning at vide, hvem dens forfatter er. Han kan ganske vist af selve indholdet af beretningen danne sig en formening om dens værdi som

¹⁰⁶ DD 3 VII 49.

¹⁰⁷ 1372 faar Johan Grodków, der i Forvejen var Kannik ved Kirken i Gnesen, af Paven overdraget et bedre Kanonikat med tilhørende Præbende (DD 3 IX 166). Han betegnes her som Magister artium og Kong Valdemars Læge (medicus). Men han er ogsaa Kongens »familiaris domesticus siue commensalis«, hvilket i Danmarks Riges Breve oversættes ved, at han »var optaget i hans (Kongens) Brød som Medlem af hans nærmeste Husstand«.

¹⁰⁸ Af det ovenstaaende vil indirekte fremgaa, at jeg maa tilslutte mig den Skepsis m.H.t. Yngre sjællandske Krønikes soranske Proveniens, der har fundet Udtryk i Kai Hørbys grundige Anmeldelse (HT Bd. 75, S. 133–40) af Leif Szomlajskis i alle Henseender svage Arbejde om Krøniken (Odense 1973).

At Ældre sjællandske Krønike som paavist af Gertz (SM II S. 5–7) er blevet til i Sorø, er uden for rimelig Tvivl. Der er ogsaa – især af C. A. Christensen (HT 12. Rk. IV, S. 97–101) – givet gode Grunde for, at det Haandskrift, som i 1600-Aarene i Universitetsbiblioteket bar Signaturen F 42, og hvori Yngre sjællandske Krønike var indskrevet i Forlængelse af den ældre, stammede fra Sorø. Men Argumentationen for, at F 42 har været Originalmanuskriptet til saavel Ældre som Yngre sjællandske Krønike, og at saaledes ogsaa den yngre er et Produkt af Sorø, forekommer ikke overbevisende. Den finder i hvert Fald ingen Støtte i Yngre sjællandske Krønikes Tekst, som jeg – helt modsat Szomlajski – mener blot for soranske Referencer. Langt bedre kunde der efter min Opfattelse plæderes for Næstved-Egnen som Forfatterens Bagland. Under alle Omstændigheder turde det være forhastet, at Kroman (DMA, S. 106–07) uden ringeste Forbehold henfører Yngre sjællandske Krønike til Sorø.

SUMMARY

*The Author of the Later Zealand Chronicle:
Bo Falk or Mogens Jensen?*

The article discusses the authorship of The Later Zealand Chronicle (1308–1363), the pearl of medieval Danish annals. Erik Arup had suggested the knight Bo Falk as the author, but this is rejected, since it is argued that the author was a cleric closely connected with King Valdemar IV, Atterdag. Rikke Agnete Olsen has proposed that the authorship be attributed to Mogens Jensen, who later became Bishop of Børglum and Ribe. But it is shown that Jensen is only one of a number of likely candidates among the swarm of clerics with whom King Valdemar surrounded himself in order to infiltrate the Danish Church. The question of authorship is left as an unsolved problem, but it is argued that the author originated in the southern part of Middle Zealand in the region around the town of Næstved.

Arup's unfinished manuscript entitled »The Author of The Zealand Chronicle« is printed as an appendix pp. 17-21.

Translated by MICHAEL WOLFE

Stund«. ¹⁰⁶ Hans Skriftefader var – som vel ogsaa hans Livlæge¹⁰⁷ – med ham overalt.

Under den – som det synes: rimelige – Forudsætning, at Forfatteren af Yngre sjællandske Krønikes Hovedstykke er en Gejstlig, der har været ret nært knyttet til Valdemar Atterdag, er Mulighederne saaledes legio. Der vindes intet ved at bringe Navne i Forslag; Forfatteren er – og vil vedblive at være – anonym. Hvad man kan gøre er at tage Traaden op efter Erik Arup og forsøge at indsætte Forfatteren i en topografisk og personel Kontekst. Først derefter vil det være muligt at foretage den kildekritiske Vurdering af Yngre sjællandske Krønike, som er saa haardt tiltrængt. Her er da stadig – med Arups Ord – et værdigt Emne for en ung Historiker.¹⁰⁸

APPENDIX

Erik Arup: Sjællandske krønikes Forfatter

Det er af højeste vigtighed for historieforskerens vurdering af en primær beretning at vide, hvem dens forfatter er. Han kan ganske vist af selve indholdet af beretningen danne sig en formening om dens værdi som

¹⁰⁶ DD 3 VII 49.

¹⁰⁷ 1372 faar Johan Grodków, der i Forvejen var Kannik ved Kirken i Gnesen, af Paven overdraget et bedre Kanonikat med tilhørende Præbende (DD 3 IX 166). Han betegnes her som Magister artium og Kong Valdemars Læge (medicus). Men han er ogsaa Kongens »familiaris domesticus siue commensalis«, hvilket i Danmarks Riges Breve oversættes ved, at han »var optaget i hans (Kongens) Brød som Medlem af hans nærmeste Husstand«.

¹⁰⁸ Af det ovenstaaende vil indirekte fremgaa, at jeg maa tilslutte mig den Skepsis m.H.t. Yngre sjællandske Krønikes soranske Proveniens, der har fundet Udtryk i Kai Hørbys grundige Anmeldelse (HT Bd. 75, S. 133–40) af Leif Szomlajskis i alle Henseender svage Arbejde om Krøniken (Odense 1973).

At Ældre sjællandske Krønike som paavist af Gertz (SM II S. 5–7) er blevet til i Sorø, er uden for rimelig Tvivl. Der er ogsaa – især af C. A. Christensen (HT 12. Rk. IV, S. 97–101) – givet gode Grunde for, at det Haandskrift, som i 1600-Aarene i Universitetsbiblioteket bar Signaturen F 42, og hvori Yngre sjællandske Krønike var indskrevet i Forlængelse af den ældre, stammede fra Sorø. Men Argumentationen for, at F 42 har været Originalmanuskriptet til saavel Ældre som Yngre sjællandske Krønike, og at saaledes ogsaa den yngre er et Produkt af Sorø, forekommer ikke overbevisende. Den finder i hvert Fald ingen Støtte i Yngre sjællandske Krønikes Tekst, som jeg – helt modsat Szomlajski – mener blotet for soranske Referencer. Langt bedre kunde der efter min Opfattelse plæderes for Næstved-Egnen som Forfatterens Bagland. Under alle Omstændigheder turde det være forhastet, at Kroman (DMA, S. 106–07) uden ringeste Forbehold henfører Yngre sjællandske Krønike til Sorø.

kilde og udnytte dens meddelelser i overensstemmelse med denne formening. Med usikkerhed og tvivl, hvis indholdet synes ham efter hans kendskab til andre primære beretninger eller levninger at maatte hidrøre fra en forfatter, der har staaet de begivenheder fjernt, som han skildrer, eller som har manglet evne eller vilje til at forstaa dem saaledes, at han kunde give den rigtigst mulige skildring deraf. Med sikkerhed og tillid, hvis indholdet synes ham at forudsætte en forfatter, der med god viden har forbundet evne til sikker iagttagelse og forstandig gengivelse. Der bliver dog altid et meget vægtigt moment af usikkerhed i historikerens vurdering og udnyttelse af beretningen, saalænge den er anonym. Først naar forfatteren er kendt, kan historieforskeren med større sikkerhed udnytte hans beretning. Thi det er jo ikke ligegyldigt, hvem det er, der giver meddelelser om fortiden; heller ikke sandheden kan undvære autoritet, hvis den skal erkendes af eftertiden. Det er en uskreven lov i historieforskningen, at de meddelelser, der gives af en autoritativ person, maa anses for mere anvendelige til rekonstruktionen af den historiske sandhed om fortiden end de, som gives af en mand, der i sin samtid har været en privatmand uden al autoritet. En ledende politiker og en munk kan bruge ganske de samme ord om et politisk forhold, og dog vil historieforskeren langt foretrække politikernes ord for munkens, dels fordi han hos den ledende politiker forudsætter en større viden, dels fordi dennes ord i hans egen tid faldt med større vægt og autoritet end munkens. Derfor er det, at historieforskerens kritiske forarbejde saa ofte og saa energisk er rettet mod det maal at udfinde forfatterne af de mange anonyme beretninger, han har at arbejde med.

Det har længst været erkendt, at den sjællandske krønike, der i sin aarbogsform slutter med aaret 1363, er en højst værdifuld kilde til Valdemar 4.s historie. Den begynder med aaret 1028, hvortil den i stedet for til 1030 henlægger kong Olavs fald ved Stiklestad. Fra denne begyndelse og ned til 1307 er den i virkeligheden kun en omskrivning af den saakaldte Gamle sjællandske krønike, der som Gertz har paavist, er skrevet af en Cisterciensermunk i Sorø kloster og som blev udgivet af Arne Magnusson 1695. Efter Arne Magnussons og Gertz' mening blev denne Gamle sjællandske krønike skrevet i aaret 1282, men fortsat af senere historieinteresserede Sorømunke med korte notitser til 1307; efter min mening endte dens forfatter sit arbejde 1251, og alle senere notitser er tilføjelser af andre. Men Gertz er klar over, at med 1308 tager en ny forfatter fat, »dette nye værk har en helt anden karakter end det gamle, idet det saa godt som udelukkende drejer sig om den verdslige historie.« Gertz mener, at dette nye værk er affattet af en mand, der har skildret hele tiden fra 1308 til 1363, fra 1326 næsten som om det kunde være

dagbogsoptegnelser, 1363 »standser hans skrift saa brat, at man ledes til at tro, at han maa være død paa dette tidspunkt.« Ellen Jørgensen, hvem det af Selskabet for udgivelse af kilder [til] dansk historie blev overdraget i stedet for Gertz at udgive den sjællandske krønike i hendes *Annales Danici*, har ikke ment at kunne tage spørgsmaalet om, hvem Sjællandske krønikes forfatter var, op til undersøgelse; hun har alene holdt sig til Gertz' redegørelse for haandskrifterne dertil. Disse er alle meget sene, fordi originalmanuskriptet dertil, indeholdende Jyske krønike og Sjællandske krønike 1028–1363 gik tabt ved Universitetsbibliotekets brand 1728. Men her som i saa mange andre tilfælde var der heldigvis taget afskrifter deraf. Hans Svaning har taget en afskrift, der nu er i Universitetsbibliotekets Rostgaardske samling nr. 42; Hvitfeld lod tage en afskrift til sin Danmarks krønike, som nu er manuskript K 3 i det kongelige bibliotek i Stockholm, deraf har igen Stephanius taget en afskrift, der nu er i Upsala som Cod. Bibl. Univ. Ups. ex donatione de la Gardie XXV–XXIX. Af Stephanius' afskrift kom en afskrift til Hamburg, og dette var aarsagen til, at Lappenberg 1834 som nyhed kunde publicere afsnittet 1357–1363. Vi har da nu Sjællandske krønikes tekst kun i en meget sen og naturligvis slet overlevering, saaledes som Ellen Jørgensen senest har aftrykt den i *Ann. Dan.* 163–188, hvor hun endda efter min mening ikke har taget tilstrækkeligt hensyn til, at Svanings afskrift saa flygtig den er, er den ældste og taget af ham selv, den kyndige historiker han var, medens den fornemme rigskansler Hvitfeld naturligvis har ladet den afskrift, han havde brug for, tage af en af sine skrivere, der ikke kunde være kyndig. I Ellen Jørgensens terminologi er R Svanings afskrift, H Hvitfelds og S Stephanius, hun lægger H og S til grund for sin tekstudgave og meddeler varianter af R; det havde været bedre, om hun havde lagt forholdet om, gjort R til tekstgrundlag og meddelt varianter af H og S. Det skal jeg senere give eksempler paa. Imidlertid maa vi tage Sjællandske krønikes tekst, som den nu bedst foreligger for os i Ellen Jørgensens udgave.

Sjællandske aarbog hører til de primære kilder, hvis indhold straks giver historieforskeren det indtryk, at igennem dens meddelelser taler en kyndig og uafhængig mand. Ingen kan være blind for, at dens meddelelser er givet af en mand, der staar meget kritisk overfor kong Valdemar 4., men dog har en vis sympati for ham. Hans skildring af kongens energiske regeringsvirksomhed rummer paa engang skarp kritik og skjult beundring; det er en dygtig og selvstændig mand, der har kunnet give denne skildring. Skønt beretningen indtil nu er anonym, har historikerne da ogsaa erkendt dens værdi; i stigende grad har de i deres fremstilling af Valdemar 4.s regering benyttet flere og flere træk deraf. Men for at den

helt kan udnyttes efter sin værdi, mangler endnu besvarelsen af spørgsmaalet: hvem var Sjællandske krønikes forfatter?

Gertz siger om ham, at det er sikkert, at han har været en Sjællænder, om han derimod har været en gejstlig mand, er tvivlsomt paa grund af hans overvejende interesse for den verdslige politik og den omstændighed, at han af den gamle sjællandske krønike har udeladt alle de vidtløftige kirkelige og religiøse stykker, som altsaa ikke har interesseret ham. Gertz gaar ud fra, at det er en og samme mand, der har skrevet den hele nye sjællandske krønike fra 1308 til 1363. Dette er dog næppe muligt. 55 aar var i 14. aarh. et menneskes hele længste levetid, fra vuggen til graven. Det er heller ikke rigtigt, naar Gertz siger, at fra 1326 tiltager hans meddelelser i fylde og bredde. Forholdet er det, at efter at Sjællandske krønike har været ganske fyldig for tiden 1313 til 1332, er dens meddelelser om 1330'erne særdeles fattige, først fra 1340 tager en bredere skildring igen fat, der nu vokser stedse mere i bredde og fylde op til 1363. Man maa ud fra denne betragtning komme til den slutning, at det ikke er een, men to forfattere, der har skrevet, den ene om tiden 1313–1332, den anden om tiden 1340–1363.

Det er nu dette sidste parti, jeg først vil tage op til undersøgelse, fordi det saa langt er det interessanteste. Det er givet, at forfatteren er Sjællænder, thi han meddeler væsentligt kun begivenheder i Sjælland, og de jyske herrer, som han gentagne gange omtaler, staar ham øjensynlig temmelig fjernt. Men man kan efter krønikens egne meddelelser nøjere bestemme, inden for hvilken egn af Sjælland forfatteren maa have været bosat, naar man tager i betragtning de meddelelser af interesse kun for forfatteren selv, som nu og da løber ham i pennen, og som ingensomhelst forbindelse har med hans almindelige skildring af hans samtids historie. Man kan først gaa rent topografisk frem. Under 1357 har forfatteren en mærkelig historie om en svindler eller et svindlerpar, der siden juleaften 1357 holdt til i Vallensbæk, indtil det blev ført til København; under 1343 ved han at meddele, at Køge blev afbrændt, og under 1346 skriver han: *nota hic de cruce in Thoreby*, der kun kan være Tureby ved Fakse. Disse stedsangivelser, hvorimod der ikke staar andre, synes da at vise, at forfatterens interesse topografisk set er samlet om Østsjælland, nærmere bestemt om Stevns herred.

Dernæst tjener til bestemmelse af forfatteren de meddelelser, han nu og da indfører om sine personlige bekendte og venner. De personer, han her nævner, maa man forsøge at genfinde i de faa dokumenter, der er bevaret fra datiden. Under 1352 har han meddelelsen: et *celebrantur nupcie Nicolai Clementis*, ved hvis bryllup forfatteren formentlig da selv har været tilstede. Hvem er nu denne Niels Clemmensen? Ser man efter i

Repertoriet, kan der ikke være tvivl om, at det er Niels Clemmensen af slægten Rani, der 1346 22. juli er vidne, da Niels Eriksen (Saltensee) af Linde – St. Linde i Karise sogn, Stevns herred – i Hørsholm tilskøder Niels Knudsen af Svanholm, der er forlovet med hans datter Cecilia, halvdelen af alt sit jordegods i Sjælland. De andre vidner til dette brevs udstedelse er hr. Niels Jensen, kapellan hos Kongen, Bo Falk til Vallø, Niels Eriksen til Jerpelstrup, Peder Falk, Jakob Olufsen og Jakob Bekere. 1355 2. juli nævnes han atter mellem de 25 herrer, der sammen med hr. Niels Eriksen af Jerpelstrups to sønner i Næstved lover Kong Valdemar og 16 herrer, hvorimellem hr. Niels Knudsen ridder og Peder Dene væbner en fuld orfejde for deres faders hr. Niels Eriksens til Jerpelstrups død, fordi de enten var med den eller er for samme mistænkte. 1360 21. marts er Niels Clemmensen i Kalundborg vidne til et skøde, udstedt paa Kongens retterting; mellem de andre vidner er Bo Falk, Erik Barnumsen og Jens Madsen (Quitow), der da er rector placiti generalis Syællendie, landsdommer paa Sjællands landsting. Endelig bortskøder Niels Clemmensen 1370, 5. juni, da en ældre mand, ejendomme, som hans datter Ingeborg har i mødrene arv.

Allerede heraf ser vi da en kreds af sjællandske herremænd, der har levet sammen i samme tid og naturligvis har haft adskillige mellemværender, der har afsat dokumenter. Men kredsen udvides, naar vi betragter en notits, som Sjællandske krønikes forfatter har under aaret 1353 og som i Ann. Dan. ser saaledes ud: Item Petrus Dænæ desponsavit sibi uirginem, uidelicet filiam Olai Ebbesøn; sed ipsa, connubium spernens eius, alteri uidelicet Sæntækæ cuidam priuato, se matrimonio copulavit et transueta est in Meoniam ibique nupcias celebrauit; et ex hoc inter aliquos nobiles lis orta est. Altsaa en datter af Oluf Ebbesen, der var forlovet med Peder Dænæ, hævde sin forlovelse med ham og rejste over til eller blev bortført til Møn, hvor hun blev gift med en mand ved navn Sæntækæ. Ikke mindst dette sidste navn, der jo saa ganske sikkert maa være forskrevet, kan nok rejse tvivl om, at det skulde være muligt i de samtidige dokumenter at genfinde de personer, hvorom forfatteren her taler. Men lad os forsøge os frem. Oluf Ebbesen maa sikkert nok være Oluf Ebbesen Hvitfeld, [afbrudt].

Arups Manuskript er nu – sammen med hans Optegnelser om Yngre sjællandske Krønike – videregivet til Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling, hvor dette Materiale foreløbig er registreret under Betegnelsen Acc. 1983/93. Det er frit tilgængeligt.

T.E.C.